

SZEMLE

AZ 1849-ES CÁRI INTERVENCIÓ MAGYARORSZÁGON

SZERK.: VADÁSZ SÁNDOR

Budapest, Korona Kiadó 2001. 296 p.

Az 1848. évi forradalom és az 1848/49. évi függetlenségi harc története iránti érdeklődés, mint azt a 150. évfordulónak a rendezvényei és az ezen alkalmából napvilágot látott kiadványok egész sora bizonyítja, továbbra is élénk. De nincs is okvetlenül szükség valamilyen évfordulóra ahhoz, hogy igényes könyvek gazdagítsák 1848/49 több könyvtárat kitevő irodalmát.

„Az 1849-es cári intervenció Magyarországon” című, izléses kiállítású kötet három részből áll. Tartalmazza Vadász Sándornak a könyvvvel megegyező című tanulmányát, Józsa Antal dolgozatát: „Az orosz csapatok a magyarországi és az erdélyi hadszíntéren” címmel, továbbá 77 okmányból álló okmánytárat, melynek legnagyobb része az Orosz Állami Történeti Levéltárban őrzött Paszkevicss-iratok közül való.

Az 1849. évi cári intervencióval való foglalkozás a második világháborút követő évtizedeken nem állt a hazai történetkutatás előterében. politikai okokból. 1984-ben azután megjelent magyarul Alexandr Petrovics Scserbatov herceg könyve: „Paszkevicss Magyarországon”. Ez a herceg hatkötetes Paszkevicss-élettrajzából a magyarországi hadjárattal foglalkozó részt tartalmazza hat fejezetben, valamint 112, többségében korábban ismeretlen okmányt. Ezt követte négy év után, 1988-ban „A magyarországi hadjárat 1849. Orosz szemtanúk a magyar szabadságharcról” című értékes összeállítás. E két kiadványhoz csatlakozik most Vadász Sándor és Józsa Antal munkája.

A két szerzővel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy eddig egyikük sem volt „negyvennyolcas”, azaz nem foglalkozott behatóbban a magyar 1848/49 történetével. Éppen ezért különösen figyelemre méltó igyekezetük, újat, többet, mást (is) mondani választott témájukról.

Tanulmányának elején Vadász Sándor I. Miklós cár személyével és nézeteivel foglalkozik, és a cári beavatkozás jogi alapjainak az ekkorra már a történelem folyamata által meghaladott Szent Szövetséget, valamint az 1833. szeptember 19-én a csehországi Műnchengrätzben aláírt orosz–osztrák szerződést tekinti. A két uralkodó találkozása alkalmával I. Ferenc király huszárezred-tulajdonossá nevezte ki I. Miklós cárt. Gazdagította volna a képet, ha a szerző megmondja, hogy ez az ezred a 9. huszárezred volt, amely a bécsi kormány engedélyével 1848. július végén még hazajöhetett, és ettől kezdve mindvégig magyar oldalon harcolt. Tehát nem „aljas átpartolás” történt, mint azt Miklós cár Ferenc József császáranak 1848. december 6-án írta (3. sz. okmány, 169. p.).

A beavatkozás okai között érdemes lett volna foglalkozni I. Miklós 1848. március 26-án, az európai forradalmak hírére kiadott, saját kezűleg aláírt, a forradalmi Európát megfenyegető kiáltványával. Ennek befejező mondatai: „Velünk van az Isten! Halljátok meg, ti pogányok, és hódoljatok meg, mert velünk van az Isten.” Európa forradalmi népei „pogányok”-nak történt minősítése megbotránkozást keltett; mire orosz részről a szokott magyarázkodás következett, hogy ti az óegyházi szlávból való fordítás hibás. Ez azonban nem volt igaz, mert az eredeti szövegben „jazicsnyik” van, ami egyértelműen „pogányok”-at jelent.

A bevezető tanulmány foglalkozik „az orosz hadsereg néhány átfogó kérdése”-vel. Ezek között a csapatok élelmiszer-ellátása, a kórházi ápolás megszervezése, Paszkevicss hadi tapasztalatai, a nemzetiségi ellentétek kihasználása szerepel. Mint a 28. oldalon olvashatjuk, a cári fővezér „nem erőltette a nyílt ütközeteket, hanem a roppant tömegérő birtokában manőverezéssel, az ellenség üldözésével, végül egyetlen döntő győzelemmel akarta a magyar történelemben első ízben megtapasztalt »orosz gőzhenger« alá gyúrni az ellenséget”.

Ehhez az idézethez két megjegyzés: „roppant tömegérő”-vel a cári csapatok 1849-ben nem léptek fel a honvédsereg ellen, az „orosz gőzhengert” így ezek sehol nem tapasztalhatták. Másik megjegyzésem az orosz hadvezetés által 1849 előtt már évszázadokkal korábban, de 1849 után is tanúsított óvatosságára, halogató, döntést kerülő harcászataira vonatkozik. Ez a bevezető tanulmány szövegéből lényegében kiderül. Célszerű lett volna azonban megmondani, hogy a túlzott óvatosságban nem Paszkevicss herceg volt az egyetlen, nem volt ő sem első, sem utolsó az orosz tábornokok között.

Ugyancsak a 28. oldalon olvashatjuk, hogy a cári intervencióval bekövetkezett helyzet megítélésére Görgei „a legilletékesebb kortárs”. (Görgey nevét egyébként a kérdés elismerten legavatottabb szakértője, Kosáry Domokos y-nal írja.) A cári intervenció, és ez Vadász Sándor tanulmányából is világosan kiderül. politikai okokból következett be, így az emiatt előállott helyzet megítélése elsősorban politikai kérdés. Talán nem kell itt felsorolni azok nevét, akik az 1849. nyári helyzet megítélésében illetékesebbek voltak Görgeynél. Ha a cári intervenció bekövetkezéssel – mint Görgey írta, és Vadász idézi – „Magyarország menthetetlenül” elveszett, akkor a harc folytatása eleve kilátástalanná vált, és a fegyverletételnek nem 1849. augusztus 13-án, hanem már júniusban meg kellett volna történnie.

És ha már a fegyverletételnél tartunk: a bevezető tanulmány foglalkozik avval a „frontbarátkozás”-sal (33. p.), amely megelőzte Világost. E „barátkozás” során fogadta el Görgey a cári tisztek által neki küldött pisztolyokat, amelyeket hasonló ajándékokkal viszonzott. Vadász szerint ez „lovagias cselekedet volt mindkét részről”. Idézhetnék itt most különböző, a harctéren szemben álló ellenséggel való barátkozást tiltó katonai szabályzatokat. Ehelyett rá kívánok mutatni arra, hogy ez a pisztolycsere része volt a cári tisztek által rendkívül ügyesen megvalósított, Görgeyt és számos tisztjét félrevezető, időnyerésre törekvő, a magyarokat végeredményben becsapó eljárásnak. A kötetben ismételtlen találunk egyetértő hivatkozást Steier Lajos: „Haynau és Paskievics” című, kétkötetes munkájára. Kifogásolni a Steierre való hivatkozást nem lehet, de vitatható munkájának értékelése. Kérdésem viszont: miért nem idézik a szerzők Steiertől Görgey Nagyváradon, 1849. augusztus 15-én kezdődő bekövetkezett idegösszeroppanásának leírását. Ezt az idegösszeroppanást az a felismerés váltotta ki, hogy az oroszok megcsalták és kijátszották (Steier: Haynau és Paskievics II. k. 262. s. köv. p.).

Egy 2001-ben megjelent munkának világosan tudtára kell adnia: az oroszok által kezdeményezett, a magyarok részéről naivan már miniszteri szintre emelt tárgyalások kizárólagosan az oroszoknak kedveztek, a magyaroknak ezek a hamis hiten, az illúziókon kívül az égvilágon semmit sem adtak. Az oroszok nem megegyezni akartak, őket nem érdekelte komolyan a magyar-osztrák megegyezés. Ők mielőbb be akarták fejezni a magyarországi hadjáratot, hogy utána hazatérhessenek.

Báró Friedrich Wilhelm Berg orosz gyalogsági tábornok neve ismételtlen előfordul a kötetben. Azok az okmányok, amelyek Paszkeviccsel való viszonyát, inkább vitáját tükrözik, gazdagítják a kettejükről alkotott képünket. Egy hiányosság azonban Berggel kapcsolatban is fennáll, és ez a következő. Az osztrákok által ostromgyűrűbe fogott Komáromból 1849. július végén Tata elleni sikeres portyájukon a honvédek elfogták a Bécsből Budára tartó osztrák postakocsit, benne több hivatalos levéllel. Ezek között volt az a – tudomásom szerint eddig elő nem került – levél is, amelyet Berg a cárnak írt, s amelyet a komáromi csapatok parancsnoka, Klapka tábornok már 1850-ben ismertetett Lipcsében, németül megjelent emlékirataiban. Ebből a levélből kiderült, írja Klapka, aki 1849 augusztusában még nem látta kilátástalannak a harc folytatását, hogy „Haynau és az oroszok féltek a késő őszi közeledtétől; hogy addigra ők a háborút mindenáron be akarták fejezni, és ha ez nem sikerülne nekik, az ország rossz közlekedési eszközei, ezáltal a csapatok rendkívül nehéz ellátása miatt kényyszerülnének a háború befejezését jövő tavaszra halasztani.” (Klapka: Memoiren. April bis October 1849. Leipzig, 1850. 214. p.)

Előfordulnak a tanulmányban elírások és pontatlanságok. Így a 42. oldal első bekezdésének végén az áll, hogy gróf Zichy Ferenc (a fő muszkavezető) „a törökverő Savoyai herceg babérajaira vágyott”. Az ez előtt álló szövegből világosan kiderül, hogy Haynauról van szó.

Józsa Antal számos – eltérő jellegű – pontatlanságot és nem kevés vitatható állítást tartalmazó dolgozatához néhány megjegyzés. Egyik tétele, hogy a cári csapatok a fogságukból esett honvédek közül ezreket vittek (volna) a cári Oroszországba, semmivel sem bizonyítható (111. s. köv. p.). Szerinte az iratok a levéltári iratok hiányából vagy megsemmisüléséből nem következnek az, hogy valami – esetében a volt honvédek Oroszországba vitele – ne történt volna. Elképzelhető-e viszont az, hogy ebből a Józsa szerinti több ezerből soha, senki ne próbált volna kapcsolatot teremteni itthoni hozzátartozóival? Olyan jól érezték volna magukat ezek a volt honvédek a cári Oroszországban, hogy közülük egyetlen egy sem próbált hazatérni, avagy talán a hadifogság élethossziglan szólt?

Hasonlóan elragadta Józsat a fantáziája Bem, a tüzér szerepének ábrázolásában. Az tény, hogy Bem tüzér volt, és ütközeteiben a tüzérség döntő szerepet játszott. Ebből kiindulva Józsa valóságként átveszi azokat a régi legendákat, hogy Bem „a főtiszteket és főleg a hírszerzést is irányító parancsnokokat igyekezett (sokszor személyesen) egy nagyobb lőtávolságú és találati pontosságú löveggel még csatakezdés előtt, vagy a tüzérségi előkészítés legelején tűzösszpontosítással kilőni” (103. p.). Ehhez előzőleg egy magyar felderítő járt az ellenség táborában, aki azután Bem számára távcsővel azonosította a kiszemelt személyt. Ezzel szemben először is: egyetlen löveggel nem lehetett – és ma sem lehet – tűzösszpontosítást csinálni. Másodsor: a 19. század közepén a tábori tüzérségnek sima csövű lövegei voltak, ilyenekkel egy embert legfeljebb véletlenül lehetett eltalálni a szórás miatt. Harmadsor: az egyes lövegek irányítása nem a hadtestparancsnok feladata. Bemnek a harcot kellett vezetnie, áttekinteni az egész harcteret, nem pedig egyes lövegek irányításával bibelődni. Bem ilyen irányú, irányzó tevékenységének a legendáját a tüzértiszt-hadtörténész Gyalóky Jenő 1932-ben megcáfolta a Hadtörténelmi Közleményekben megjelentetett: „A segesvári ütközet” című tanulmányában.

A dokumentumok közlése nem mindenben felel meg a bevett gyakorlatnak. Előfordul, hogy nincs megadva a lelőhely, hiányzik az eredeti nyelv megjelölése is. Kossuth Bemnek küldött leveleinek legjobb közlése a Barta István által összeállított Kossuth Lajos Összes Munkái sorozat XV. kötete.

Ugyancsak szemléltetéstül két megjegyzés 1. számú, „Magyarország és a magyar ügyek” című, az orosz cenzúra által 1849. július 14-én, tehát már az intervenció megindítása után kinyomtatni engedélyezett dokumentumhoz. A 155. oldalon említett Dessewffy gróf nem a későbbi aradi vértanú Arisztid, hanem a

fiatalon elhunyt konzervatív politikus Aurél. A 165. oldalon a Bécsbe bevonuló vörös köpenyesek nem „szerecsenek”, hanem szerzsánok, azaz határőrvidéki katonák.

Az elmondottakkal arra kívánok utalni, hogy a szaktörténeti igényekből és a téma érdekességéből is fakadó jogos olvasói elvárások kielégítését gondosabb munkával jobban lehetett volna szolgálni. A kötet témája komoly érdeklődésre tarthat számot. A kiadvány hasznos és új forrásanyagot is közöl, s kétségtelenül gazdagítja az olvasók széles köre által érdeklődéssel forgatott 1848/49-es irodalmat.

Borus József